

Agata Tasak

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, Polska ■ University of the National Education
Commission, Krakow, Poland

Przedsiębiorczość w wybranych koncepcjach życia społecznego: libertarianizm i katolicka nauka społeczna

Entrepreneurship in selected conceptions of social life: libertarianism and Catholic social teaching

Streszczenie: Przedsiębiorczość jest pojęciem niejednoznacznie definiowanym. Libertarianizm i katolicka nauka społeczna to odmienne koncepcje życia społecznego, zatem interesujące jest, jak w tych koncepcjach interpretuje się kwestie związane z przedsiębiorczością. Zasadniczymi celami opracowania są wyjaśnienie, jak definiuje się przedsiębiorczość we wskazanych koncepcjach, określenie, który sposób postrzegania przedsiębiorczości jest wybierany jako właściwy, wreszcie wskazanie podobieństw oraz różnic wraz z wyjaśnieniem ich źródeł. Podstawową metodą badawczą była analiza wskazanych koncepcji w dostępnych źródłach i opracowaniach. W obu analizowanych koncepcjach przedsiębiorczość jest ważną kwestią, ale w katolickiej nauce społecznej proponuje się inne niż w libertarianizmie jej uzasadnienie, jako włączanie możliwie wielu osób w kreowanie dobra wspólnego oraz jako realizację celów wspólnotowych, zmniejszające tym samym liczbę osób zmarginalizowanych i wykluczonych – dominuje zatem akcentowanie przedsiębiorczości społecznej, w przeciwieństwie do libertarianizmu, a jednoznacznie wskazuje się granice aktywności indywidualnej wraz z podkreśleniem konieczności uwzględnienia w działaniach etyki katolickiej i zasady solidaryzmu społecznego. Libertarianie, akcentując indywidualizm, nieskrępowaną wolność osobistą i własność prywatną, wskazują całkowicie wolną konkurencję jako fundamentalny sposób rozwiązywania problemów i kryzysów świata. Zasadniczym podmiotem aktywności w ich koncepcji jest wolna i racjonalna jednostka, w efekcie krytykują postrzeganie społeczeństwa jako czegoś więcej niż tylko suma jednostek.

Abstract: Entrepreneurship is a concept that is ambiguously defined. It is therefore interesting to point out the differences and possible similarities in the perception of the essence of entrepreneurship from two different conceptions of community life: libertarianism and Catholic social teaching. The basic research methods that allowed explanations to be obtained were critical analysis and comparison of the conceptions in available sources and research. In the light of documents of Catholic social teaching, entrepreneurship is an important factor in the development of communities, with emphasis on the necessity of taking ethical foundations into account. By pointing to the common good and the dignity of the human person as the overriding principles, qualities such as skilful community building, solidarity and action on behalf of the poor play a fundamental role in assessing entrepreneurship. Libertarians are ontological, ethical

and methodological individualists emphasising personal freedom and private property, and stressing the correlation between the right to property and the right to freedom. Sharing the conviction of the important role of entrepreneurship and the free market, they place emphasis on certain ideas they specifically define, such as the concept of self-ownership and the principle of non-aggression; they describe freedom and self-realisation as acting at one's own discretion, for one's own purposes with the only limitation being the non-violation of the rights of other individuals. In effect, they criticise the view of society as being more than just the sum of individuals. In Catholic social teaching a different justification for entrepreneurship is proposed, as an opportunity to include as many people as possible in the creation of the common good, thereby reducing the number of those marginalised and excluded.

Słowa kluczowe: katolicka nauka społeczna; libertarianizm; przedsiębiorczość; wolność; wspólnota

Keywords: Catholic social teaching; community; entrepreneurship; freedom; libertarianism

Otrzymano: 13 stycznia 2025

Received: 13 January 2025

Zaakceptowano: 24 kwietnia 2025

Accepted: 24 April 2025

Sugerowana cytacja/Suggested citation:

Tasak, A. (2025). Przedsiębiorczość w wybranych koncepcjach życia społecznego: libertarianizm i katolicka nauka społeczna. *Przedsiębiorczość – Edukacja [Entrepreneurship – Education]*, 21(1), 97–109. <https://doi.org/10.24917/20833296.211.8>

Wstęp

Przedsiębiorczość to jedno z najciekawszych pojęć we współczesnym dyskursie naukowym, niezwykle złożone i analizowane z różnych perspektyw badawczych – jest też pojęciem wieloaspektowym i niejednoznacznym. Ta wielowątkowość problematyki związanej z przedsiębiorczością zdeterminowała multidyscyplinarność i interdyscyplinarność analiz naukowych oraz różnorodność nurtów definicyjnych.

Trzeba również stwierdzić, że termin przedsiębiorczość jest niejednoznacznie interpretowany w różnych projektach społeczno-politycznych. Libertarianizm i katolicka nauka społeczna to koncepcje życia społecznego, które bardzo się różnią postulowanym obszarem indywidualnej wolności człowieka, postrzeganiem dobra wspólnego, proponowaną formą państwa czy akceptowalnym modelem relacji jednostka–wspólnota. Interesujące jest zatem wyjaśnienie, jak w tych koncepcjach interpretuje się kwestie związane z przedsiębiorczością. Zasadniczymi celami niniejszego opracowania są wyjaśnienie jak definiuje się przedsiębiorczość w katolickiej nauce społecznej oraz libertarianizmie, oraz określenie, która z definicji przedsiębiorczości przyjętych w dyskursie naukowym jest wybierana w tych koncepcjach jako właściwa i trafna. Istotne jest wskazanie podobieństw i różnic w postrzeganiu przedsiębiorczości w koncepcjach wybranych do analizy, wraz z wyjaśnieniem ich źródeł. Podstawową metodą badawczą, która umożliwiła wyjaśnienia w tak sformułowanej problematyce, była analiza wskazanych koncepcji w dostępnych źródłach i opracowaniach.

Przedsiębiorczość i przedsiębiorczość społeczna

Badania przedsiębiorczości i namysł związany z tą problematyką mają długą historię – wskazuje się połowę XVIII i początek XIX w. jako początek analiz. Przywołuje się prace

J.A. Schumpetera, jednego z prekursorów teorii przedsiębiorczości z pierwszej połowy XX w., jako ważny etap rozwoju tych badań. Trzeba zaznaczyć, że w wielu współczesnych definicjach można odnaleźć nawiązanie do klasycznej koncepcji Schumpetera, w której wskazano pięć zasadniczych funkcji przedsiębiorczości: kreowanie nowych metod wytwarzania, wprowadzanie nowych form gospodarczych, opracowanie i rozpowszechnianie nowych wyrobów, organizowanie i odkrywanie nowych rynków zbytu, znajdowanie nowych źródeł zaopatrzenia (Pach, 2020). Warto dodać, że często cytowana jest również definicja przedsiębiorczości opracowana przez ekspertów Komisji Europejskiej, według których przedsiębiorczość oznacza „zdolność osoby do wcielania pomysłów w czyn. Obejmuje ona twórczość, innowacyjność i podejmowanie ryzyka, a także zdolność do planowania przedsięwzięć i prowadzenia ich dla osiągnięcia zamierzonych celów. Stanowi ona wsparcie dla wszystkich w codziennym życiu prywatnym i społecznym” (Wach, 2022: 15).

Zatem w podstawowym ujęciu przedsiębiorczość należy analizować na dwóch głównych płaszczyznach: jako zorganizowany proces działań z wykorzystaniem w danych okolicznościach nowatorskiego pomysłu w celu osiągnięcia maksymalnej korzyści oraz jako zespół cech opisujących szczególnie sposób postępowania człowieka. W ramach pierwszego ujęcia podkreśla się m.in. umiejętność wykorzystania pomysłów, okazji, często w sytuacji niepewności. W drugiej perspektywie podkreśla się dynamizm, aktywność, skłonność do podejmowania ryzyka, umiejętność przystosowywania się do zmieniających się warunków, dostrzeganie szans i ich wykorzystywanie oraz innowacyjność i kreatywność. W porównaniu do wskazanego powyżej podstawowego rozumienia przedsiębiorczości we współczesnym podejściu naukowym zaznacza się trzy wymiary – poza przedsiębiorczością opisywaną w kontekście cech osobowościowych oraz procesualności wskazuje się również kontekst rezultatu działań (Wach, 2022). Zasygnalizowana wcześniej wielość ujęć, analiz i perspektyw badawczych w obszarze badań nad przedsiębiorczością doprowadziła do wyodrębnienia różnych nurtów definicyjnych, za pomocą których badacze porządkują propozycje wyjaśnienia tego pojęcia, podkreślając inne aspekty analizowanego zagadnienia oraz wyróżniając cztery punkty odniesienia działań przedsiębiorczych i związanych z nimi funkcji przedsiębiorczości: funkcji osobowości, funkcji indywidualnego przedsiębiorcy, funkcji czynności menedżerskich oraz funkcji rynku (Siuta-Tokarska, 2022).

W wielu analizach termin przedsiębiorczość jest przywoływany przede wszystkim na oznaczenie postawy, zachowania i kompetencji składających się na efektywność w zarządzaniu dostępnymi zasobami, wybór najlepszej strategii działań w danych okolicznościach oraz katalog cech charakterystycznych dla postępowania przedsiębiorcy, takich jak odwaga w działaniu, kreatywność, skłonność do podejmowania ryzyka, elastyczność czy pomysłowość. Podkreśla się równocześnie, że przedsiębiorczość współcześnie jest nierozzerwalnie związana z innowacyjnością i oznacza „poszukiwanie, dostrzeganie, tworzenie oraz skuteczne wykorzystywanie okazji i możliwości w celu kreowania nowych wartości” (Augustyńczyk, 2020: 25). Przywołując różne perspektywy badawcze, można wskazać, podkreślając pewne uproszczenie, że w naukach ekonomicznych dominuje pojęcie przedsiębiorczości rozpatrywane jako funkcja rynku, w naukach behawioralnych przedsiębiorczość analizuje się jako funkcje przypisywane przedsiębiorcy, czyli jednostce dysponującej określonymi cechami, a w naukach o zarządzaniu przedsiębiorczość postrzega się jako proces (Augustyńczyk, 2020). Interesująca i ważna w kontekście problematyki niniejszego opracowania jest propozycja wyjaśnienia istoty przedsiębiorczości w perspektywie personalistycznej, w której podkreśla się „uwzględnianie czynnika humanistycznego w zarządzaniu opartym

na autonomii podmiotów w nim uczestniczących” (Siuta-Tokarska, 2022: 34). Analiza w tej perspektywie badań koncentruje się na trzech kategoriach wartości określających działania przedsiębiorcze: po pierwsze, wartości, które przyczyniają się do rozwoju osobistego, po drugie, wartości humanistycznych wykształcanych w relacjach społecznych, a po trzecie wartości mieszanych związanych z realizacją takich zasad jak personalizm, subsydiarność, solidarność czy sprawiedliwość społeczna (Siuta-Tokarska, 2022).

Współcześnie szczególną rolę odgrywa przedsiębiorczość społeczna. W rozumieniu tego pojęcia – również niejednoznacznie definiowanego – mocno zaznacza się kwestię konieczności integracji celów ekonomicznych i społecznych w procesach uzyskiwania pozytywnych zmian społecznych. To podejście jest związane z mocno akcentowaną tezę, że we współczesnym świecie – wielkich dysproporcji ekonomicznych i licznych kryzysów – należy podkreślać potrzebę prowadzenia takiej działalności gospodarczej, w której łącząc cele ekonomiczne i społeczne, zmniejsza się niedomagania rynku i niedostatki w funkcjonowaniu państwa oraz wspomaga łagodzenie konfliktów pomiędzy rynkiem, państwem i społeczeństwem (Pach, 2020). Przedsiębiorczość społeczna powinna zatem znajdować rozwiązania trudnych problemów społecznych, a przez to wspomagać wprowadzanie pożądaných zmian dzięki wykorzystaniu innowacyjnych, nowatorskich metod (Pacut, 2022a). Mocno akcentuje się, że istotą przedsiębiorczości społecznej są szeroko rozumiane aktywności, których nadrzędną zasadą funkcjonowania należy uczynić solidaryzm społeczny (Pach, 2020). Podkreśla się, że taka innowacyjna aktywność podejmowana przez jednostki i organizacje w celu realizacji misji społecznych powinna się mieścić w ramach mechanizmów rynkowych, ale nie koncentrować jedynie na maksymalizacji zysku – zawsze z podkreśleniem konieczności pracy na rzecz wspólnego celu społecznego. Badania związane z przedsiębiorczością społeczną koncentrowały się na początku na osobie przedsiębiorcy społecznego, następnie poszerzono analizy do badań działań zbiorowych – także ruchów społecznych. Przedsiębiorcy społeczni to ludzie, którzy potrafią kreować innowacyjne rozwiązania problemów społecznych, działać w sposób etyczny, odkrywać i realizować nowe możliwości działań wspólnotowych, a ich funkcjonowanie nie jest ograniczane wielkością posiadanych zasobów (Pacut, 2022b).

Przedsiębiorczość z perspektywy katolickiej nauki społecznej

Refleksje odnoszące się do zagadnień społecznych zajmują ważne miejsce w historii Kościoła katolickiego i są określane jako integralna część misji ewangelizacyjnej. Kwestie związane z przedsiębiorczością były analizowane w dokumentach katolickiej nauki społecznej już od drugiej połowy XIX w., choć trzeba zaznaczyć, że początkowo bez użycia tego pojęcia, które zostało przywołane w dokumentach papieskich w drugiej połowie XX w. Należy podkreślić, że wolność w zakresie ekonomii jest określana jako podstawowa wartość i „niepodważalne prawo, które należy rozpowszechniać i chronić” (Papieska Rada „Iustitia et Pax”, 2005: 336). Zaznacza się i równocześnie przestrzega, że zanegowanie lub ograniczenie prawa do inicjatywy ekonomicznej może znacząco obniżyć lub nawet zniszczyć przedsiębiorczość rozumianą jako „twórczą podmiotowość obywatela” (Jan Paweł II, 1988; 2007: 15).

Przedsiębiorczość jest wskazywana jako bardzo ważny czynnik rozwoju społeczno-gospodarczego, zawsze jednak z bardzo mocnym zaznaczeniem konieczności uwzględnienia podstaw etycznych. Idea przedsiębiorczości jest nierozdzielnie związana z zasadą

personalizmu katolickiego, z uznaniem, że postawa przedsiębiorcza człowieka oznacza prawo i możliwość podejmowania aktywności gospodarczych z wykorzystaniem własności prywatnej, ale zawsze z poszanowaniem powinności przedsiębiorców, które są zakreślone w katolickiej etyce (Rachwał, 2022). Wskazując dobro wspólne i dbałość o godność osoby ludzkiej jako zasady nadrzędne w działaniach uczestników procesów gospodarczych, przyznaje się, że fundamentalną rolę w ocenie przedsiębiorczości odgrywają takie cechy osobowościowe jak umiejętność budowania wspólnoty, solidarność oraz działania na rzecz ubogich (Kochański, 2012).

W dokumentach katolickiej nauki społecznej podkreśla się, że należy docenić korzyści płynące z efektów funkcjonowania wolnego rynku: „wolny rynek jest instytucją ważną społecznie ze względu na możliwość zagwarantowania skutecznych rezultatów w produkcji dóbr i usług” (Papieska Rada „Iustitia et Pax”, 2005: 347). Potwierdzając, że instytucjonalną podstawą przedsiębiorczości jest wolny rynek, akcentuje się, że nie może być on utożsamiany z całkowicie wolną konkurencją, i zdecydowanie stwierdza konieczność oparcia mechanizmów wolnorynkowych na podstawach moralnych z respektowaniem podmiotowości ludzi. Zaznacza się również, że odpowiedzialność nierozzerwalnie związana z aktywnością ekonomiczną powinna być postrzegana nie tylko jako „cnota indywidualna”, lecz także zawsze jako „cnota społeczna” – postrzegana jako niezbędna dla rozwoju solidarnej wspólnoty. Przypomina się, że efektem działań przedsiębiorczych są nie tylko skutki ekonomiczne, lecz także zawsze skutki społeczne. W związku z tym aktywność przedsiębiorcza wymaga nieustannego samodoskonalenia, a przedsiębiorcy powinni wykazywać „stałą refleksję nad moralnymi pobudkami, którymi się kierują w swych decyzjach” (Papieska Rada „Iustitia et Pax”, 2005: 344).

W nauczaniu społecznym Kościoła katolickiego podkreślono wagę kreatywności z zaznaczeniem, że jest to ważna i cenna cecha ludzkiej aktywności w zakresie przedsiębiorczości, zwłaszcza w kontekście umiejętności planowania i podejmowania działań innowacyjnych również z umiejętnością podejmowania koniecznego ryzyka (Papieska Rada „Iustitia et Pax”, 2005). Równocześnie jednak przestrzega się, że błędną wizją przedsiębiorczości jest koncepcja nieograniczonej kreatywności ludzi, w której to koncepcji „myli się wolność z zezwoleniem na jakikolwiek wybór, głosząc w imię wolności pewien rodzaj powszechnej amoralności” (Szlachta, 2008: 246).

Zatem zgodnie ze wskazaniem autorów katolickiej nauki społecznej przedsiębiorczość nie powinna wykraczać poza granice wskazane przez etykę chrześcijańską, a w konsekwencji działania niezgodne z kryteriami etycznymi nie mogą być usprawiedliwiane zyskiem. Przedsiębiorczość stanowi „swego rodzaju uprawnienie wynikające z obowiązku produktywnego wykorzystania własności posiadanej przez człowieka jako depozytariusza majątku należącego ostatecznie do Boga. Na przedsiębiorcy ciąży tedy nakaz współdziałania z innymi, a szczególnie obowiązek dzielenia się owocami pracy z tymi, którzy potrzebują” (Szlachta, 2008: 243).

Podkreślał to już Leon XIII, który postrzegał jednostkę w perspektywie społeczności, a państwo jako zobowiązane do czuwania nad ładem społecznym i w konsekwencji mające możliwość ograniczania aktywności ludzi ze względu na dobro wspólne. Aspekt etyczny ekonomii jest też podkreślony w nauczaniu Piusa XI z podkreśleniem podwójnego charakteru własności – indywidualnego i społecznego – oraz przestrogi przed niebezpieczeństwami zarówno nadmiernego indywidualizmu, jak i kolektywizmu. Z kolei w encyklice *Mater et Magistra* z 1961 roku Jan XXIII przywoływał określenie „przedsiębiorczość

społeczna” z zaakcentowaniem potrzeby włączania pracowników przedsiębiorstw w procesy zarządzania (Jan XXIII 1961; 2025, 6 marca: 91).

Jan Paweł II mocno zaznaczał podstawy personalistyczne kwestii ekonomicznych z podkreśleniem, że pożądany kształt rozwoju społeczno-ekonomicznego nie może być ukierunkowany jedynie na wzrost ekonomiczny, ale zawsze również powinien mieć na względzie właściwy rozwój jednostek, godność osoby ludzkiej oraz dobro wspólne. W *Centesimus annus* papież, podkreślając znaczenie przedsiębiorczości we wskazanych wcześniej wymiarach, napisał, że człowiek pozbawiony „możliwości zarabiania na życie dzięki własnej przedsiębiorczości, staje się zależny od machiny społecznej i od tych, którzy sprawują nad nią kontrolę, co utrudnia mu znacznie zrozumienie swej godności jako osoby i zamyka drogę do tworzenia autentycznej ludzkiej wspólnoty” (Jan Paweł II, 1991; 2007: 13). Także Benedykt XVI przestrzegał w encyklice *Caritas in veritate*, że choć zysk ekonomiczny jest pożyteczny jako warunek niezbędny do rozwoju przedsiębiorstw, to przedsiębiorcy nie powinni ulegać pokusie nadmiernej koncentracji na poszukiwaniu zysków. Papież podkreślał, że należy zabiegać, „aby cała gospodarka i system finansów były etyczne” (Benedykt XVI, 2009; 2025, 6 marca: 45). Podobnie papież Franciszek wielokrotnie akcentował rolę przedsiębiorczości jako narzędzia na rzecz dobra wspólnego, m.in. poprzez wspieranie inicjatyw wspomagających tworzenie nowych miejsc pracy (Franciszek, 2020; 2025, 6 marca).

W rozważaniach wielu autorów katolickiej nauki społecznej akcentowane jest ważne uzasadnienie działań przedsiębiorczych jako możliwości włączania w realizację dobra wspólnego maksymalnie wielu osób, co tym samym przyczynia się do zmniejszania liczby osób zmarginalizowanych i wykluczonych. W związku z tym wielokrotnie podkreślono powinność ciążącą na przedsiębiorcach, by poszerzać krąg współpracowników, oraz zasadność i potrzebę partycypacji pracowników w podejmowaniu kluczowych decyzji w przedsiębiorstwach. Zaznacza się wyraźnie, że „przedsiębiorstwo musi być solidarną wspólnotą” (Papieska Rada „Iustitia et Pax”, 2005: 340).

Określając rolę aparatu państwa w obszarze ekonomii i wolnego rynku w dokumentach katolickiej nauki społecznej, przywołuje się zasady pomocniczości i solidarności z zaznaczeniem, że działanie państwa powinno: „tworzyć warunki sprzyjające swobodnej działalności gospodarczej [...] zgodnie z zasadą solidarności ustalając w obronie słabszego pewne ograniczenia autonomii tych, którzy ustalają warunki pracy” (Jan Paweł II, 1991; 2007: 15). Zaznaczając dopuszczalność interwencji państwa w zakres ekonomii, podkreśla się, że te działania powinny być wyważone, ponieważ „solidarność bez pomocniczości może łatwo zostać zredukowana do opiekuńczości, z drugiej strony zaś pomocniczość bez solidarności może wzmacniać formy egoistycznego preferowania interesów” (Papieska Rada „Iustitia et Pax”, 2005: 351). Jan Paweł II przypominał, że analiza doświadczeń historycznych – także w Polsce – udowodniła, że negowanie prawa do przedsiębiorczości powoduje zależność i podporządkowanie wobec aparatu władzy oraz w efekcie bierność społeczną, poczucie beznadziejności i brak zaangażowania w życie wspólnotowe (Sepczyńska, 2008). W nauczaniu społecznym Kościoła katolickiego podkreśla się, że najważniejszą rolą państwa w obszarze ekonomii jest określenie ram prawnych regulujących funkcjonowanie stosunków ekonomicznych, i zaznacza się, że „istnieje potrzeba, aby rynek i państwo konkretnie ze sobą współdziałały i wzajemnie się dopełniały” (Papieska Rada „Iustitia et Pax”, 2005: 353). Wśród zadań państwa w dziedzinie gospodarki przywołuje się również funkcję zapewnienia bezpieczeństwa, stabilności pieniądza i sprawności służb publicznych (Dylus, 1994).

Własność prywatna jest określana w dokumentach społecznej nauki Kościoła jako istotny element „prawdziwie społecznej i demokratycznej polityki ekonomicznej, a także gwarancja[a] właściwego porządku społecznego” (Papieska Rada „Iustitia et Pax”, 2005: 176). Bardzo mocno jednak podkreśla się pierwszeństwo powszechnego przeznaczenia dóbr przed prywatnym ich posiadaniem. Zaznacza się jednocześnie, że właściciel zawsze powinien pamiętać, że własność prywatna nie jest celem samym w sobie, lecz środkiem, który powinien przynieść korzyści właścicielom, ale również innym osobom.

W sferze polityczno-społecznej wskazuje się demokrację jako system dobry do rozwoju przedsiębiorczości, oczywiście z postulatem respektowania odpowiedniego katalogu wartości oraz możliwością aktywnego działania ciał pośredniczących. Zaznacza się również możliwości ingerencji państwa w celu pomocy grupom słabszym oraz obowiązki państwa w obszarze działań ochrony „takich dóbr zbiorowych, jak środowisko naturalne” (Jan Paweł II, 1991; 2007: 40).

Trzeba również odnotować, że w dokumentach katolickiej nauki społecznej zaznacza się mocno ważną rolę środowiska kulturowego w określeniu kontekstu, sensu i skuteczności aktywności gospodarczej z podkreśleniem, że wyjaśnianie kryzysów ekonomicznych musi być rozpatrywane również w tym kontekście (Jan Paweł II, 1991; 2007).

Warto zaznaczyć, że przedsiębiorczość w myśli katolickiej jest uznawana również za swe-go rodzaju powołanie. Wskazuje się, że przedsiębiorca i pracownicy nie tylko wpływają na świat zewnętrzny, lecz także w ramach podejmowanej aktywności zmieniają samych siebie. Podkreśla się zatem, że w aktywności przedsiębiorczej nie można zapomnieć również o samorozwoju duchowym, a w związku z tym zaleca unikanie tych aktywności, które są szkodliwe społecznie – wymienia się w tym obszarze np. produkcję narkotyków i innych używek czy działalność niszczącą środowisko naturalne (Kochański, 2012). Autorzy katolickiej nauki społecznej zwracają w tym kontekście uwagę na rolę cech osobowościowych, które powinny wyróżniać przedsiębiorców, z podkreśleniem tych, które są wzmacniane dzięki wierze. Wspominają takie przymioty jak odwaga w podejmowaniu ryzyka w sprawach ważnych oraz wytrwałość w dążeniu do dobrych celów i przywołują argument, że „wiera sprawia, że niektóre rzeczy, które wydają się niemożliwe dla niechrześcijanina, są dla chrześcijanina możliwe. Nawet więc w konkretnych sprawach i przy analogicznych zapatrywaniach moralnych chrześcijanin może podjąć większe ryzyko, o ile ma za motywację dobry cel. Dodatkowo, chrześcijanin rozumie, że doświadczenie niesprawiedliwości, głodu, prześladowania czy upokorzenia nie jest przeciwne prawdziwej samorealizacji i szczęściu” (Kochański, 2012: 21).

Przedsiębiorczość w libertarianizmie

Libertarianizm, którego podstawy są wskazywane w klasycznym liberalizmie, to niezwykle różnorodna i wielowątkowa wizja życia społecznego. Terminem tym określa się ideologię, doktrynę, ruchy polityczne, koncepcje życia społecznego, a także różne nurty kulturowe i filozoficzne. Przedstawiciele libertarianizmu w swoich koncepcjach odwołują się do wielu źródeł i inspiracji, w efekcie czego widoczne są rozbieżności i niespójności pomiędzy poszczególnymi środowiskami i koncepcjami – niektóre oceniane są jako umiarkowane, inne jako radykalne. Długą historię mają też terminy „libertarianizm” i „libertariański” wywodzące się z łacińskiego słowa *libertas* oznaczającego wolność. Słowo „libertarianizm” w rozumieniu filozoficznym zostało przywołane w Anglii w XVIII w. na oznaczenie

przekonań uznających istnienie wolnej woli i możliwości wolnego wyboru jako przeciwności konieczności. Łącząc libertarianizm z wolną wolą, przeciwstawiano go determinizmowi i fatalizmowi w ludzkich działaniach. W znaczeniu politycznym termin ten został użyty na określenie osoby „afirmującej wolność i występującej przeciwko rozległej władzy rządu” (Jasiński, 2022: 8). Następnie opisywano tak osoby, które postulowały ograniczanie działań państwa jedynie do obszaru ochrony praw jednostkowych, zatem – przeciwników regulacji w sferze ekonomicznej i społecznej. Trzeba zaznaczyć, że wielowątkowość i różnorodność współczesnego libertarianizmu uzasadnia często przywoływaną tezę, iż nie ma jednej teorii, którą można byłoby jednoznacznie zidentyfikować jako libertariańską. Pomimo tych zastrzeżeń można jednak i należy przywołać katalog tych zasad, które mimo różnic, są fundamentalne w każdym nurcie libertarianizmu. Podkreślić trzeba zatem, że libertarianie są indywidualistami ontologicznymi, etycznymi i metodologicznymi.

Przedstawiciele libertarianizmu, akcentując skrajny indywidualizm, wolność osobistą i własność prywatną, podkreślają korelację między prawem do własności a prawem do wolności oraz podzielają przekonanie o pozytywnej i bardzo ważnej roli przedsiębiorczości i wolnego rynku (Modrzejewska, 2010). Bez wątpliwości w libertarianizmie centralnym pojęciem jest koncepcja wolności i autonomii. Wolność postrzegana jest jako działanie „według własnego uznania, dla własnych celów i z własnego wyboru [...] z wyjątkiem jednego – powstrzymania się od naruszania praw innych jednostek” (Jasiński, 2022: 9). Zasadniczym podmiotem aktywności jest dla libertarian racjonalna jednostka, która w sposób autonomiczny, wolny od przymusu zewnętrznego, inicjuje działania i podejmuje interakcje z innymi jednostkami, z mocnym zaznaczeniem, że inni ludzie powinni być postrzegani jako cel, a nie jako środek wiodący do celu.

Libertarianie kładą nacisk na specyficznie określone i rozumiane przez nich idee – koncepcję samoposiadania i zasadę nieagresji. Idea samoposiadania (autowłasność, *self-ownership*) jest jedną z podstawowych i zasadniczych idei w określeniu przez libertarian podmiotowości człowieka. W analizowanej koncepcji jest to główna motywacja działania jednostek. Dookreślając tę kategorię, libertarianie wskazują, że być człowiekiem oznacza mieć prawo posiadać siebie – „jednostka, dla skutecznego realizowania własnych celów oraz spełnionego przeżycia swojego życia w najlepszy z możliwych sposobów, powinna być wyłącznym posiadaczem samego siebie” (Modrzejewska, 2010: 127). Każdy człowiek powinien mieć możliwość decydowania o swoim życiu oraz dysponowania swoją własnością bez ograniczeń i wpływów narzucanych przez innych ludzi. Trzeba jednak dodać, że libertarianie, podkreślając niezwykle mocno autonomię jednostki, przypominają również o poczuciu odpowiedzialności za skutki działań. Antycypując dalsze rozważania, trzeba zaznaczyć, że w szczególnych okolicznościach w ujęciu libertariańskim dopuszczalne i akceptowalne jest działanie, w którym przedmiotem może być także dobro innych ludzi (Sikora, 2012).

W koncepcjach przedstawicieli libertarianizmu – tak jak to już zostało wskazane – najważniejszym podmiotem działań jest indywidualny człowiek. W efekcie libertarianie postrzegają społeczeństwo jedynie jako sumę jednostek oraz krytykują wszelkie formy kolektywizmu. Jednostkę postrzegają jako racjonalną oraz również egoistyczną, ale egoizm jest opisywany w kategoriach neutralnego faktu, bez znaczenia moralnego, argumentują bowiem, że jedynie takie działania, skoncentrowane na skutecznej realizacji celów, mogą być podstawą sprawnej ekonomii wolnorynkowej (Maciejowski, 2019). Przyjmując, że jednostka jest wartością samą w sobie, libertarianie postulują taką formułę życia polityczno-ekonomicznego, która nie będzie ograniczać realizacji celów indywidualnych w zgodzie

z kreatywnością i przedsiębiorczością jednostkową.

Istotnym elementem libertarianizmu jest krytyka państwa, której podstawą jest przekonanie o dobrej naturze człowieka i złym wpływie niewłaściwych uwarunkowań społeczno-politycznych na ludzi (Jasiński, 2022). Poszczególne nurty libertarianizmu różnią się jednak zakresem zgody co do potrzeby istnienia państwa: od różnych prób jego uzasadnienia w formie minimalnej, nieograniczającej wolności indywidualnej, przez głęboki sceptycyzm aż po negację potrzeby jego istnienia i zbliżenie do idei anarchistycznej. R. Nozick określał dopuszczalne funkcje państwa w następujący sposób: „usprawiedliwione jest pewnego rodzaju państwo minimalne, ograniczone do wąskich funkcji ochrony przeciwko przemoc, kradzieży, oszustwu, narzucaniu zobowiązań itd.; jakiegokolwiek bardziej rozbudowane państwo musi naruszać prawa jednostek do swobody robienia pewnych rzeczy i jest nieusprawiedliwione” (Nozick, 2010: 5). Trzeba też dodać, że w koncepcjach libertarian pojawia się krytyka systemu demokratycznego wraz z argumentem o częstych nadużyciach władzy (Jasiński, 2022). Postrzegając jednostki jako istoty racjonalne oraz postulując szeroki zakres praw indywidualnych i wolność od wszelkiego zewnętrznego przymusu, postulują libertarianie oparcie relacji między jednostkami, przede wszystkim, na zasadzie dobrowolności (Modrzejewska, 2010).

Ufność w rozumność i kreatywną przedsiębiorczość człowieka jest w libertarianizmie akcentowana bardzo mocno wraz z zaznaczeniem głębokiego sceptycyzmu co do możliwości ustalenia treści dobra wspólnego oraz przywoływaniem następującego argumentu: „w sensie moralnym życie innych nigdy nie przeważa nad naszym życiem tak, aby można było mówić o jakimś większym ogólnym dobru społecznym. Nie ma czegoś takiego jak uzasadnione poświęcenie niektórych z nas dla dobra innych” (Nozick, 2010: 51). Libertarianie podkreślają, że jeżeli nie można określić treści dobra wspólnego, to wolność i interesy jednostek oraz ich przedsiębiorczość nie mogą być ograniczane i uzasadniane próbami jego osiągnięcia.

Trzeba jednak zaznaczyć, że w myśli libertarianizmu należy odróżnić koncepcję indywidualizmu od atomizmu społecznego. Indywidualizm jest rozumiany jako podkreślenie odrębności i przedsiębiorczości każdej jednostki żyjącej w społeczeństwie, atomizm zaś wyjaśnia się jako błędną formę indywidualizmu: „całkowity brak związków jednostki z innymi ludźmi, realizację jedynie interesów jednostkowych oraz instrumentalne traktowanie społeczeństwa” (Jasiński, 2022: 11). Wskazuje się, że choć koncepcja libertarian jest jednoznacznie, a nawet skrajnie indywidualistyczna, to niekoniecznie atomistyczna, ponieważ dopuszcza dobrowolne formy więzi społecznych. Podkreśla się, że w ramach tych relacji jednostki mogą współpracować, ale warunkiem koniecznym jest całkowita dobrowolność w podejmowanej aktywności – nieakceptowalne jest jakiegokolwiek przymuszanie do działania. Konsekwencją podejmowanych przedsiębiorczych działań ludzi – w opinii libertarian – jest spontaniczny ład „tworzony przez ludzi nastawionych pokojowo, produktywnych, współdziałających z sobą, szukających własnej korzyści, lecz jednocześnie współpracujących z innymi w jej uzyskaniu” (Jasiński, 2022: 12). Efektem tej dobrowolnej współpracy między jednostkami oraz w konsekwencji posiadania własności jest istnienie wolnego rynku.

Libertarianie mocno podkreślają racjonalność wolnego rynku, którego działanie opiera się na mechanizmach cenowych oraz wolnej konkurencji. Wolna konkurencja jako najlepszy sposób działania jest też zalecana przez przedstawicieli libertarianizmu w innych sferach życia społecznego, a wolny rynek jest wskazywany jako właściwy sposób rozwiązywania problemów i kryzysów świata (Jasiński, 2022). Jednostka i jej przedsiębiorczość są zatem

w libertarianizmie podstawą oraz źródłem kreacji ładu politycznego i ekonomicznego.

Jak zostało to już podkreślone, libertarianie mocno zaznaczają silny związek między prawem do wolności a prawem własności. Gwarancja tych praw oraz przekonanie o racjonalności wolnych, kreatywnych i odpowiedzialnych jednostek są podstawą tezy, że w efekcie wolnej konkurencji i w warunkach ograniczenia wpływu państwa jednostki mają możliwość tworzenia relacji społecznych, które byłyby całkowicie dobrowolne, satysfakcjonujące i oparte na równości wobec prawa (Szewczyk, 2012). Tak konstruowane życie społeczne, w opinii libertarian, będzie najlepsze, ponieważ ufają oni, że ludzie: „obdarzeni są indywidualnym rozumem i sumieniem i korzystając z ich osądu zdolni są do odróżnienia dobra od zła; że mogą działać w sposób świadomy i ponosić pełne konsekwencje swoich czynów; że życie nieodłącznie wiąże się z własnością i wolnością a wolność musi iść w parze z odpowiedzialnością; że płacąc cenę należy zawsze liczyć się z jej wysokością” (Szewczyk, 2012: 118).

Podsumowanie

Mimo wewnętrznego zróżnicowania w doktrynie libertarianiskiej niewątpliwie fundamentalną wartością jest wolność, czego konsekwencjami są postulat maksymalizacji indywidualnej sfery wolności każdego człowieka i swobody w działaniach przedsiębiorczych oraz minimalizacja zakresu władzy. Przedstawiciele libertarianizmu postulują funkcjonowanie życia społecznego opartego na indywidualnej wolności swobodnie działających, racjonalnych jednostek. Uznają bowiem i ufają, że wszelkie normy mogą stać się przedmiotem deliberacji, „uzyskują moc wiążącą poprzez to, że ludzie zostali do nich przekonani i zaakceptowali je lub umówili się co do nich” (Sepczyńska, 2013: 145). W katolickiej nauce społecznej podstawą refleksji o kwestiach wspólnotowych są niezienne normy moralne i antropologia katolicka, zatem podkreśla się konieczność uznania etycznego wymiaru działań przedsiębiorczych. Eksponuje się komplementarność oraz fundamentalne znaczenie zasad pomocniczości, sprawiedliwości i solidarności oparte na godności osoby ludzkiej – również w działalności ekonomicznej. Uznając pozytywne znaczenie wolnego rynku, gwarancji własności prywatnej i akcentując ważną rolę indywidualnej przedsiębiorczości, podkreśla się jednak, że wolny rynek nie jest w stanie zaspokoić wszystkich potrzeb ludzi i zapewnić dobrego działania wspólnoty: „posiada bowiem swoje naturalne ograniczenia, do których należy zaliczyć przede wszystkim ludzką niedoskonałość i skłonność do zła” (Zadroga, 2018: 237). Konieczne jest zatem w tej perspektywie wsparcie aktywności ekonomicznej na fundamencie zasad moralnych.

Przedstawiciele libertarianizmu postrzegający ludzi jako racjonalnych, wolnych i zdolnych do ponoszenia odpowiedzialności za swoje działania zalecają całkowicie wolny rynek i całkowicie wolną konkurencję we wszystkich sferach życia społecznego jako najlepszy i najbardziej właściwy sposób układania relacji międzyludzkich z maksymalnie podkreśloną autonomią i swobodą w działaniach przedsiębiorczych. W katolickiej nauce społecznej przedsiębiorczość jest związana z zasadą personalizmu katolickiego, a postawa przedsiębiorcza człowieka jest określana jako dyspozycja do kreatywnej aktywności i podejmowania inicjatyw ekonomicznych z zagwarantowaniem własności prywatnej, ale z mocnym podkreśleniem powinności wskazanych w katolickiej etyce i z wyraźnym zaznaczeniem granic. Nie jest to wizja całkowicie wolnych i nieskrępowanych wyborów przedsiębiorczych.

W katolickiej nauce społecznej zasada dobra wspólnego jest wskazywana jako jedna z fundamentalnych, w związku z czym postuluje się, żeby w działaniach przedsiębiorczych wzmacniać poczucie wspólnoty, włączać do współpracy maksymalnie wiele osób, oraz apeluje o pomoc dla najuboższych. W libertarianizmie podkreśla się głęboki i zdecydowany sceptycyzm co do ustalenia treści dobra wspólnego, zatem nie ma zgody na jakiegokolwiek ograniczanie wolności uzasadniane próbami jego osiągnięcia. W katolickiej nauce społecznej wraz z akcentowaniem wagi więzi wspólnotowych postrzega się funkcjonowanie przedsiębiorstw nie tylko w kontekście wytwarzania dóbr i pomnażania zysku, lecz także jako miejsc tworzenia i podtrzymywania więzi wspólnotowych z poszanowaniem godności i praw każdego pracownika z mocno artykułowanym postulatem włączania pracowników w proces zarządzania (Kupny, 2003). Autorzy katolickiej nauki społecznej podkreślają, że sprawnego systemu ekonomicznego i dobrze działającej gospodarki rynkowej nie można utworzyć bez „ethosu pracy i ethosu przedsiębiorczości” (Dylus, 1994: 123).

Znaczące różnice w analizowanych koncepcjach znajdujemy w odniesieniu do postrzegania roli państwa w życiu społecznym i działalności przedsiębiorczej. Tak jak zostało to wcześniej wskazane, choć poszczególne nurty libertarianizmu różnią się stopniem dezaprobaty dla funkcjonowania aparatu państwa, to krytykują jego skutki. Przywołując różne argumenty, manifestują sceptycyzm co do potrzeby istnienia państwa – od dopuszczalności w formie minimalnej aż po negację potrzeby jego istnienia i zbliżenie do idei anarchistycznej. W katolickiej nauce społecznej podkreśla się ważną rolę państwa w obszarze ekonomii polegającą na określeniu ram prawnych regulujących funkcjonowanie stosunków ekonomicznych, zapewnieniu bezpieczeństwa, pomocy w stabilizacji rynku finansowego czy sprawności służb publicznych. Zaznacza się również możliwość, a czasem konieczność, interwencjonizmu państwowego z mocnym podkreśleniem wymogu działań w zgodzie z zasadą subsydiaryzmu. Zatem w katolickiej nauce społecznej działania indywidualne są zawsze postrzegane w perspektywie wspólnotowej z mocno akcentowaną tezę, że we współczesnym świecie – wielkich dysproporcji ekonomicznych i licznych kryzysów – należy podkreślać konieczność prowadzenia takiej działalności gospodarczej, w której nadrzędną zasadą funkcjonowania jest solidaryzm społeczny.

W refleksjach filozoficznych i historii myśli ekonomicznej przywoływanych jest wiele różnych argumentów na rzecz zasadności wolnego rynku, własności prywatnej i indywidualnej przedsiębiorczości. Uzasadnienie przedsiębiorczości formułowane na kartach katolickiej nauki społecznej mocno odwołuje się do perspektywy przedsiębiorczości społecznej i personalistycznej – zawsze postrzeganej w perspektywie dobra wspólnego, z koniecznym zaznaczeniem granic aktywności indywidualnej oraz ze wskazaniem koniecznych powinności na rzecz innych ludzi. W libertarianizmie podstawą uzasadnienia przedsiębiorczości jest założenie o naturze człowieka, który kierując się subiektywnym postrzeganiem szczęścia i samorealizacji, podejmuje działania motywowane jedynie indywidualną korzyścią. Maksymalnie zakreślona wolność osobista, autonomia i swoboda działań są podstawą realizacji indywidualnych planów życiowych, ale również źródłem kreacji spontanicznego ładu zbiorowego.

W obu koncepcjach wybranych do analizy postrzeganie roli przedsiębiorczości w życiu społecznym ewoluuje, przez co dopisuje nowe wątki do tych rozważań. Ze względu na dopuszczalną objętość tekstu nie było jednak możliwe przywołanie kolejnych kwestii, które powinny stać się przedmiotem odrębnych analiz.

Literatura

References

- Augustyniarczyk, J. (2020). Przedsiębiorczość w wybranych teoriach ekonomicznych. W: E. Gruszevska (red.), *Współczesne problemy ekonomiczne w badaniach młodych naukowców*, t. 4. *Teoria i praktyka*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 18–27.
- Benedykt XVI, (2009; 2025, 6 marca). *Caritas in veritate*. *Vatican.va*. Pozyskano z: https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/encyclicals/documents/hf_ben-xvi_enc_20090629_caritas-in-veritate.html.
- Dylus, A. (1994). *Gospodarka. Moralność. Chrześcijaństwo*. Warszawa: Kontrast.
- Franciszek (2020; 2025, 6 marca). *Fratelli tutti*. *Vatican.va*. Pozyskano z: https://www.vatican.va/content/francesco/pl/encyclicals/documents/papa-francesco_20201003_enciclica-fratelli-tutti.html.
- Jan XXIII (1961; 2025, 6 marca). *Mater et Magistra*. *Mop.pl*. Pozyskano z: <https://www.mop.pl/doc/html/encykliki/Mater%20et%20Magistra.htm>.
- Jan Paweł II. *Sollicitudo rei socialis* (1988; 2007). W: *Encykliki Ojca świętego Jana Pawła II*. Kraków: Znak.
- Jan Paweł II (1991; 2007). *Centesimus annus*. W: *Encykliki Ojca świętego Jana Pawła II*. Kraków: Znak.
- Jasiński, K. (2022). Główne idee libertarianizmu. *Studia Warmińskie*, 59, 7–24.
- Kochański, B. (2012). Przedsiębiorczość a współczesna myśl katolicka. *Pieniądże i Wieg*, 15(3), 17–23.
- Kupny, J. (2003). Przedsiębiorstwo wspólnotą osób pracujących. W: J. Kupny, S. Fel (red.), *Katolicka nauka społeczna. Podstawowe zagadnienia z życia gospodarczego*. Katowice: Księgarnia Świętego Jacka, 89–102.
- Maciejowski, E. (2019). *Libertariańska filozofia polityczna w świetle koncepcji państwa minimalnego Roberta Nozicka. Próba analizy krytycznej*. Rozprawa doktorska. Lublin: UMCS.
- Modrzejewska, M. (2010). *Libertariańskie koncepcje jednostki i państwa we współczesnej amerykańskiej myśli politycznej*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Nozick, R. (2010). *Anarchia, państwo i utopia*. Warszawa: Wydawnictwo Aletheia.
- Pach, J. (2020). Główne stymulatory i bariery rozwoju przedsiębiorczości społecznej w Polsce. W: M. Czyżewska, J. Pach, K. Sala (red.), *Ekonomia społeczna i przedsiębiorczość. Innowacje – środowisko*. Warszawa: Wydawnictwo CeDeWu, 91–108.
- Pacut, A. (2022a). *Przedsiębiorczość społeczna – pojęcia, trendy i podejścia badawcze*. W: W. Pasierbek, K. Wach (red.), *Przedsiębiorczość*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum w Krakowie, 331–349.
- Pacut, A. (2022b). *Rozwój przedsiębiorczości społecznej w Polsce*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Papieska Rada „Iustitia et Pax”. (2005). *Kompendium nauki społecznej Kościoła*. Kielce: Wydawnictwo Jedność.
- Rachwał, T. (2022). Przedsiębiorczość w katolickiej nauce społecznej. W: W. Pasierbek, K. Wach (red.), *Przedsiębiorczość*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum w Krakowie, 87–106.
- Sepczyńska, D. (2008). *Katolicyzm a liberalizm. Szkic z filozofii społecznej*. Kraków: Nomos.
- Sepczyńska, D. (2013). *Libertarianizm. Mało znane dzieje pojęcia zakończone próbą definicji*. Olsztyn: Instytut Filozofii UWM.
- Sikora, P. (2012). Libertariańska koncepcja „self-ownership” wobec zagadnienia dopuszczalności stosowania przymusu. W: T. Słupik, S. Górka, G. Szewczyk (red.), *Oblicza wolności. Od klasycznego liberalizmu do libertarianizmu*. Katowice: Uniwersytet Śląski w Katowicach, 119–128.
- Siuta-Tokarska, B. (2022). Istota przedsiębiorczości i jej funkcje. Ujęcie personalistyczne w świetle holizmu. *Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy*, 2, 19–40.
- Szewczyk, G. (2012). Libertariański marsz ku wolności – geneza, rozwój, pryncypia. W: T. Słupik, S. Górka, G. Szewczyk (red.), *Oblicza wolności. Od klasycznego liberalizmu do libertarianizmu*. Katowice: Uniwersytet Śląski w Katowicach, 89–118.
- Szlachta, B. (2008). *Wokół katolickiej myśli politycznej*. Kraków: Wydawnictwo WAM.

- Wach, K. (2022). *Przedsiębiorczość – delimitacja pojęcia i obszary badań*. W: W. Pasierbek, K. Wach (red.), *Przedsiębiorczość*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum w Krakowie, 13–28.
- Zadroga, A. (2018). *Katolicka myśl ekonomiczno-społeczna wobec fundamentalnych założeń ekonomii głównego nurtu*. Lublin: Wydawnictwo KUL.

Agata Tasak, dr, Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, Instytut Prawa, Ekonomii i Administracji. Adiunkta, doktora nauk humanistycznych w zakresie nauk o polityce. Absolwentka studiów doktoranckich w Instytucie Nauk Politycznych na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie

Agata Tasak, PhD, University of the Commission of National Education in Krakow, Institute of Law, Economics and Administration. Assistant Professor, holds a doctorate in the humanities in the field of political science. Graduate of the doctoral program at the Institute of Political Science, Faculty of Law and Administration, Jagiellonian University in Krakow.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7200-2193>

Adres/Address

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie
Instytut Prawa, Ekonomii i Administracji
ul. Podchorążych 2
30-084 Kraków, Poland
e-mail: agata.tasak@uken.krakow.pl